

Fons Maes & Peter Jan Schellens

Congressen verlopen altijd anders dan de organisatoren dachten. Vandaar dat de artikelen die hier onder de noemer *Tekststructuur en tekstbegrip* zijn bijeengebracht, over veel meer gaan dan over die twee begrippen. En laten we teleurstellingen proberen te voorkomen: over de relatie tussen tekststructuur en tekstbegrip zal de lezer hier niet zo veel te weten komen.

Van tekststructuur naar tekstontwerp

Tekststructuur kan op heel verschillende manieren worden begrepen. Er is allereerst een linguïstische invulling, zoals in de bijdrage van Arie Verhagen. Die zoekt naar de kleinste tekstsegmenten, die in tekstanalyse zinvol onderscheiden kunnen worden: welke deelzinnen zijn nog als zelfstandige tekstsegmenten op te vatten en welke niet? Tekststructuur kan daarnaast ook een retorische invulling krijgen. Dat is bijvoorbeeld het geval in de bijdrage van Paul Gillaerts en Priscilla Heynderickx, die nagaan wat de genreconventies zijn voor interviewverslagen in personeelsbladen. In andere bijdragen is tekststructuur veeleer als tekstontwerp op te vatten. Zo zijn Luuk Van Waes, Inge Vanherreweghe en Ann Verhetsel op zoek naar het meest adequate ontwerp van routebeschrijvingen. Angelique Boekelder en Michaël Steehouder wegen verschillende ontwerpvarianten af van schematisch weergegeven informatie in instructies. Ze onderzoeken de doeltreffendheid van verschillende schemavormen, zoals stroomdiagrammen of beslissingstabellen.

Van tekstbegrip naar tekstgebruik

Tekstbegrip is voor minder interpretaties vatbaar dan tekststructuur. Zo gaat bijvoorbeeld Bregje Holleman in op de verschillende betekenissen van *iets verbieden* en *iets toelaten*. Hoewel dat feitelijk op hetzelfde neerkomt, blijken invullers van vragenlijsten eerder geneigd iets *niet toe te laten* dan *iets te verbieden*. Holleman gaat na hoe dat komt. Uit verschillende bijdragen blijkt echter dat tekstverwerking meer is dan tekstbegrip. Zo onderzoeken Hans Hoeken en Wilbert Spooren de factoren die ervoor zorgen dat een tekst meer of minder aandacht trekt. Nicole Urmelen is geïnteresseerd in de vraag of declaratieve informatie in softwarehandleidingen wel gelezen wordt en zoja, wat daarvan het effect is op taakuitvoering en inzicht. Monique Mulder onderzoekt de waardering voor personificaties in handleidingen. En tenslotte onderzoeken Wilbert Spooren en Marije Gravestein de aan- of afwezigheid van vakjargon in reclameteksten in relatie tot de overtuigingskracht ervan. Behalve om tekstbegrip gaat het in deze stroom dus ook om aandacht, waardering, gebruik en overtuigingskracht van teksten.

Methoden: tekstanalytisch of empirisch/experimenteel

Kijkend naar de gehanteerde methoden van onderzoek lijkt zich op het eerste gezicht een tweedeling af te tekenen. Sommige bijdragen hebben een puur tekstanalytisch karakter. Zo onderzoekt Geert Jacobs verschillende vormen van citeren op grond van een verzameling citaten in persberichten. Ander onderzoek lijkt een puur experimenteel karakter te hebben. Boekelder & Steehouder experimenteren met verschillende schemavormen in instructieve teksten. Ummelen experimenteert met softwarehandleidingen met en zonder declaratieve informatie. Holleman zet alle resultaten bij elkaar van experimenteel onderzoek naar *verbieden* versus *niet toelaten* in vragenlijsten.

De tweedeling tekstanalytisch versus experimenteel wordt echter onderuit gehaald door een aantal bijdragen waarin nu juist analytisch en empirisch onderzoek aan elkaar worden gekoppeld. Zo ontwikkelt Jan Renkema eerst een classificatie van intensiverende uitdrukkingen die vervolgens in een beoordelingsexperiment wordt getoetst. Fons Maes en Indra Simons maken op grond van een analyse van softwarehandleidingen een onderscheid tussen lokale en globale waarschuwingen en tussen retorische en ideationele lexicale markerings (van het type *let op!*). Vervolgens toetsen ze experimenteel het effect van markerings op lokale en globale waarschuwingen. Luuk Lagerwerf en Merel van Spankeren komen op grond van analyse tot een typering van vorm en interpretatie van slagzinnen van het type *Niet goed? Geld terug*. Zij toetsen de veronderstelde interpretatiestructuur vervolgens in een lezersonderzoek.

Kijken we vanuit dergelijke interessante koppelingen tussen analyse en experiment nog eens wat beter naar de puur *analytische* en *puur empirische* bijdragen, dan tekenen zich ook daar vruchtbare verbanden af tussen tekstanalytisch en experimenteel onderzoek. Interessante analyseresultaten vragen vroeg of laat om empirisch onderzoek. Verhagen claimt op grond van de analyse van deelzinnen die geen zelfstandige tekstsegmenten zijn, een onderscheid tussen een coördinatie- en een inhoudsniveau in de interpretatie van teksten. Als zo'n analytisch onderscheid stand houdt (hij is daar zelf nog niet zeker van), dan moet experimenteel lezersonderzoek er onafhankelijke evidentie voor kunnen leveren. Jacobs claimt op grond van zijn analyse van citaten in persberichten dat afhankelijk van de manier van citeren de citeerder wel of niet met het citaat instemt. Dat vraagt om empirisch onderzoek naar de interpretatie van verantwoordelijkheid bij verschillende vormen van citeren. Maar ook het omgekeerde geldt: Ummelen stelt experimenteel vast dat declaratieve informatie in instructieve teksten bijdraagt aan inzicht en taakuitvoering. Dat maakt een nadere analyse van declaratieve informatie noodzakelijk om te bezien welke elementen daaruit verantwoordelijk kunnen zijn voor dergelijke effecten.

Tekstsoorten

In de bijdragen wordt een grote diversiteit aan tekstsoorten bestreken: persberichten, (computer)handleidingen, routebeschrijvingen, narratieve teksten, productbeschrijvingen personeelsbladinterviews. Voor zover die bijdragen alleen de ambitie hebben om particuliere eigenschappen en kenmerken van particuliere tekstsoorten te beschrijven, leveren ze misschien

wel inzicht op in de analyse en het gebruik van die teksten, maar missen ze de kans om bij te dragen aan een voor onderwys en onderzoek inzichtelijke opdeling van het tekstlandschap, en houden ze het gevaar in te verzanden in oeverloosheid, overlap en gebrek aan samenhang. Om dat tegen te gaan lijkt het op zijn minst nodig om te zoeken naar de verankering van het onderzoek, bijvoorbeeld in herkenbare categorisering van teksten en tekstgebruik. Zo levert bijvoorbeeld de indeling in makro-tekstdoelen (persuasief, informatief, instructief) een meer en meer geaccepteerd kader op voor tekstwetenschappelijk onderzoek. Die indeling correspondeert immers met typische gebruikswijzen van teksten en vindt zijn verantwoordelijkheid in een aantal cognitieve theorieën die beschrijving en verklaring proberen te geven voor de manier waarop we informatie verwerken, instructies uitvoeren of ons gedrag laten beïnvloeden. Een dergelijk theoretisch kader kan vervolgens richting geven aan onderzoek naar eigenschappen en kenmerken van individuele tekstkenmerken.

Slechts één type teksten is in de stroom ruim vertegenwoordigd: het instructieve genre. Enkele instructieve bijdragen behandelen informatiesoorten die de pure instructieve functie van instructieve teksten overstijgen, i.e., declaratieve (Ummelen), waarschuwend (Maes & Simons) en metaforisch-motiverende informatie (Mulder). Andere instructieve bijdragen onderzoeken visuele ondersteuning van procedurele informatie (Boekelder & Steehouder) of exploreren nog een relatief onbekende soort instructies, met name routebeschrijvingen (Van Waes et al.). Op die manier leveren ze allemaal deelantwoorden op de vraag naar het meest adequate ontwerp en het effect van verschillende soorten instructieve teksten.

Ten slotte

De stroom *Tekststructuur en tekstbegrip* kan op het volgende VIOT-congres misschien beter vervangen worden door een stroom *Tekstontwerp en tekstgebruik*. Maar ook dan is het natuurlijk niet uitgesloten dat de congresdeelnemers met de thematiek weer aan de haal gaan.